

Inleiding

Béla Zombory-Moldován is 29 als zijn leven voorgoed verandert. Het is 1914. Hij is met vrienden op vakantie aan de Adriatische Zee. En dan breekt de Eerste Wereldoorlog uit. Binnen een week is hij, een zorgeloze, zachtaardige kunstenaar uit een gegoede Hongaarse familie, al in uniform onderweg naar het front.

Hij heeft geen idee wat hem te wachten staat, schrijft hij in *The Burning of the World*, zijn memoires van dat eerste oorlogsjaar die in 2014 door zijn kleinzoon zijn uitgegeven. Oorlog heeft voor hem geen betekenis: ‘Na mijn grootvader had niemand in mijn familie een oorlog meegemaakt. Zij wisten nog minder dan ik, en hadden geen nuttige informatie waar ik wat aan had. Tot het ons overkwam, zagen wij oorlog als iets absurds. Nu was het werkelijkheid. De enige troost was dat de vijand vermoedelijk hetzelfde probleem had.’

Als je deze woorden nu leest, in een Europa dat al meer dan zeventig jaar geen oorlog heeft gekend, trek je onwillekeurig toch parallellen. Niemand zegt dat er anno 2021 een oorlog in Europa zal uitbreken. 1914 is 2021 niet. Maar wereldwijd zijn er afgelopen jaren wel grote panelen gaan schuiven, net als toen. Oorlogen en gewapende conflicten komen steeds dichterbij – Oekraïne, Syrië, Libië, Nagorno-Karabach. En net zoals er in Zombory-Moldováns tijd druk werd gespeculeerd over de ineenstorting van het Habsburgse Rijk, het multinationale keizerrijk waar Hongarije deel van uitmaakte, zinspelen sommigen nu op het uiteenvallen van de eveneens multinationale Europese Unie. Elke crisis, horen we steeds, is ‘existentieel’ voor de EU. En crisissen, daar hebben we er nogal veel van.

Zou het kunnen dat een daarvan de Europese Unie fataal wordt? Kan er met de EU hetzelfde gebeuren als met het Habsburgse Rijk destijds? En hoe zou dat dan gaan?

Dit soort vragen wil ik in dit boek verkennen – maar niet beantwoorden, bewust niet.

Ten eerste kun je dit soort dingen niet voorspellen. Je weet het gewoon niet. Het Habsburgse Rijk heeft, sombere voorspellingen ten spijt, zo'n zeshonderd jaar bestaan.

Ten tweede geef ik geen definitieve antwoorden, omdat dit alleen kan als je academisch onderzoek doet naar de overeenkomsten en verschillen tussen het Habsburgse Rijk en de Europese Unie. Ik ben geen academicus.

En ten derde wil ik hier geen stelling innemen om die vervolgens te verdedigen. Dat spreekt mij niet aan. In deze gepolariseerde tijden worden we doodgeslagen met boeken die een krachtige stelling poneren, *American style*, om die er vervolgens in een aantal hoofdstukken met bijbehorende argumentatie in te rammen.

Dat boeit mij niet zo. Daarom heb ik geprobeerd om het omgekeerde te doen. Dit boek is geen doortimmerd traktaat over de overeenkomsten en verschillen, maar meer een impressionistische, persoonlijke zoektocht waarbij onderweg sommige luikjes wel opengaan en andere niet.

Het uitgangspunt is simpel. Ik heb van 2013 tot 2017 in Wenen gewoond, dat tot 1918 de hoofdstad was van het Habsburgse Rijk. En de Habsburgse geest, merkte ik, waart daar nog verrassend stevig rond. Als vanzelf ben ik me daarin gaan verdiepen. Wat ik vond, las en hoorde, zorgde ervoor dat ik enigszins anders tegen de Europese Unie ben gaan aankijken. Schrijven en praten over Europa is al ruim twintig jaar mijn beroep. Door mijn tijdelijke onderdompeling in de Habsburgse wereld ben ik mezelf allerlei vragen gaan stellen over Europa die ik waarschijnlijk niet – of anders – had gesteld als ik niet vier jaar in Wenen was neergestreken maar in, zeg, Zürich of Dublin.

C'est tout.

In dit boek probeer ik dus via een lange omweg een schets te maken van de Europese Unie. Een persoonlijke schets. Wat is de EU? Wat is het níét? En wat mogen we er verder van verwachten? De omweg in kwestie, dat is het Habsburgse Rijk.

Mijn Europese perspectief kleurt het Habsburgse Rijk, en mijn Habsburgse blik kleurt Europa.

Op die manier hoop ik me verre te houden van de steriele discussies over Europa, die vaak gevoerd worden tussen enerzijds mensen die vinden dat de EU te machtig is en anderzijds mensen die zeggen dat ze juist niet machtig genoeg is. Ik ga voorbij aan de vraag of de EU soevereine, democratische natiestaten verstikt met oekazes en wetten, of dat ze juist machteloos en hopeloos verdeeld is, en de belofte verraadt om eenheid en solidariteit te brengen onder Europese volkeren die elkaar eeuwenlang naar de strot zijn gevlogen.

Of de nationalist gelijk heeft of de federalist, weet ik niet. Maar ik vind de manier waarop beiden naar Europa kijken statisch en oninteressant. Ze hebben allebei een droom, en op die droom zijn hun verwachtingen – die per definitie overspannen zijn – van de EU gebaseerd. De EU kan nooit aan hun verwachtingen voldoen, waardoor beide kampen permanent teleurgesteld zijn.

Ik vroeg me al een tijdje af: kunnen we niet op een realistischer en genuanceerder manier naar Europa kijken? Kunnen we niet accepteren dat de EU beperkingen heeft, en onze verwachtingen een beetje dimmen? En hoe komt het dat Europa in de perceptie van buitenstaanders een grootmacht is, terwijl wij Europeanen vooral onze zwaktes en besluiteloosheid benadrukken?

Voor Wenen woonde ik in Brussel. De laatste jaren waren zeer intensief. De financiële crisis, economische crisis en eurocrisis – in die volgorde – zorgden voor immens politiek spektakel. Elke crisistop werd ‘existentieel’ genoemd, of ‘erop of eronder’. Tot veler verbazing overleefde de EU het echter allemaal. Steeds als de Europese regeringsleiders aan de rand van de afgrond stonden, besloten ze toch dat compromissen sluiten beter was dan springen. Zij wilden dit overleven. Hierdoor veranderde de EU. In bepaalde opzichten werd

ze hechter en tegelijkertijd werden er nieuwe breuklijnen zichtbaar.

Vanuit Wenen schreef ik over de daaropvolgende crisissen waar Europa mee te maken kreeg: de vluchtelingencrisis en brexit. Intussen verdiepte ik me in het Habsburgse Rijk dat, meer dan ik me voorheen had gerealiseerd, ook een moeizaam en partieel bestuur had gevoerd over meerdere volkeren, die het zelden eens waren en altijd jaloers waren op elkaar. De Habsburgers, ontdekte ik, werden gedreven door dezelfde constante queeste naar compromissen die ik uit Brussel kende. Wat me al even bekend voorkwam: het bijvijlen, het aanpassen en hervormen dat nooit ophoudt omdat de ene hervorming nu eenmaal automatisch tot de andere leidt. De Habsburgers hadden, net als wij Europeanen nu, bovendien een diepe militaire kwetsbaarheid die bufferzones, allianties met de burens en de kunst van het tijdrekken tot hoekstenen van de buitenlandpolitiek maakte. Tegelijkertijd leden ze aan dezelfde zelfonderschatting als wij – in de ogen van anderen waren ze machtiger dan ze zelf beseften. Ook het keizerrijk was een permanente schietschijf, voor iedereen.

Zo hingen er ineens, door mijn verblijf op een steenworp afstand van een van de keizerlijke paleizen in de stad, allerlei draadjes voor mijn neus die met het huidige Europa te maken hadden. Aan die draadjes ben ik gaan trekken. Sommige bleken losse eindjes. Daar schoot ik weinig mee op. Maar andere leidden tot informatieve boeken, universitaire onderzoeken en boeiende ontmoetingen en tripjes. Al die dingen deden mij, uiteindelijk, vanuit een iets andere invalshoek naar Europa kijken dan voorheen.

De komende bladzijden zijn het verslag van die zoektocht. Niets meer en niets minder. Het zit vol impressies en zelfgemaakte kiekjes. Ik stel vragen waar ik geen antwoord op heb en mijn zegslieden ook niet. Ik spring soms van de hak op de tak. Als het goed is, graaft het steeds iets dieper. Zo ging het in het echt ook. Dit boek is volledig op de tast gemaakt. Ik had geen structuur, geen schema, zelfs geen deadline. Het was pas af toen het af was. Toen was ik zelfs al lang naar Oslo verhuisd – waar ik ook nog bruikbare elementen zou vinden.

Vanwege de COVID-19-pandemie heb ik niet alles kunnen doen wat ik wilde. Mijn laatste bezoeken aan Wenen moest ik afzeggen, naar Triëst had ik nog één keer terug gewild. Ook het plan om op 28 juni met enige Habsburgers hun jaarlijkse herdenking bij te wonen van de moord op kroonprins Frans Ferdinand, in Sarajevo in 1914, moest ik afblazen.

Maar misschien is dat ook geen ramp. Dit boek is per definitie onvolledig en onaf, net zoals het Habsburgse Rijk en de EU zelf. Mijn voornaamste ambitie is lezers dingen laten zien die voor mij nieuw waren, die mij boeien en mijn blik op Europa verrijken – in de hoop dat die hen evenzeer boeien. Juist in tijden waarin sterke slogans nuance en inzicht dreigen te verdringen, is het goed dat we onszelf vragen blijven stellen. Dat we accepteren dat we allerlei dingen niet weten. Dat we twijfel koesteren.

Tegen hetzelfde soort decor schreef Béla Zombory-Moldován, de jonge Hongaarse schilder, zijn memoires, vanaf de dag dat hij en een paar vrienden in 1914 van het Adriatische strand bij Novi Vinodolski rechtstreeks naar het oostelijke front werden getransporteerd. Ook zijn decor was er een van grote (geo)politieke en maatschappelijke verwarring.

In de loop van dat eerste oorlogsjaar raakt hij zwaargewond en keert hij terug naar huis. Maar hij slaagt er niet in om de draad weer op te pakken. Het normale leven is voor hem even onwezenlijk geworden als het soldatenbestaan nog geen jaar eerder was geweest. Dan beseft hij dat er iets kapot is gegaan – een wereld, een manier van leven die nooit zal terugkeren.

Dat inzicht krijgt hij als hij opnieuw aan de Adriatische kust is, in een trattoria aan zee, met een halve liter rode wijn op tafel. Het is 1915 en hij is hier gekomen om inspiratie te zoeken – vruchteloos. Met een vriend stelt hij vast dat de twintigste eeuw nog maar weinig goeds heeft gebracht. De oorlog, waarvan iedereen had gedacht dat die maar kort zou duren, gaat eindeloos door. En de samenleving is in de ban van slogans en grote woorden als ‘vernieuwing’, ‘nieuwe visie’, ‘democratie’ – een soort wervelwind van ismes die elkaar

achternazitten, steeds harder, steeds sneller en steeds verwarrender. Misschien, zegt de schilder ten slotte, 'komt er een revolutionaire transformatie aan; of misschien zijn dit allemaal alleen maar stro-
tjes in de wind.'

Onze situatie nu is, nogmaals, niet te vergelijken met die van toen. Maar die laatste opmerking had iemand zo in 2021 kunnen maken. En daarom is dit boek er gekomen.

Oslo, januari 2021

Hoofdstuk 1

‘Everything that has happened to your forefathers is still happening.’

EDMUND DE WAAL, *The White Road: A Pilgrimage of Sorts* (2015)

I

Ik pak verhuisdozen uit in Wenen. Mijn blik valt op het plantsoentje waar ons appartement op uitkijkt. Een peuterklas speelt in het gras. Twee juffen met hetzelfde soort paarsige haar roken naast een geschoffeld bloemperk een sigaret en roepen af en toe een kind tot de orde. Vreemd, in dit land hoeft dat nauwelijks. Om het plantsoen staat geen hek. Maar geen kind rent ooit de straat op.

‘Katharina Schratt Platz’ heet het plantsoen. Het staat op een bordje. Wie, vraag ik me af terwijl ik de volgende doos opensnijd, was in ’s hemelsnaam Katharina Schratt?

Veel Europeanen zijn bang dat we ‘allemaal hetzelfde worden’. Europese eenwording en de globalisering roepen die angst op. Populisten maken er dankbaar gebruik van. Maar mijn ervaring is juist omgekeerd. Verhuis een paar keer van het ene Europese land naar het andere en je beseft juist hoe verschillend we allemaal zijn. Ik verhuis van Brussel naar Wenen en begrijp helemaal niets meer. België en Oostenrijk zitten allebei in de euro en in Schengen. Overal zijn H&M’s. Amazon levert hier keurig alle boeken die boekhandel Frick op de Weense Graben niet heeft. Maar verder ben ik al mijn antennes kwijt. Historische antennes, sociale antennes. Dit is een compleet andere wereld.

Wie, bijvoorbeeld, was Katharina Schratt? Ik vraag het buurtgenoten. Die kijken me ongelovig aan. ‘Weet je niet wie Katharina Schratt was?’ vraagt een van hen dan, alsof ze zeker wil zijn dat ze de vraag goed gehoord heeft. Katharina Schratt, vertelt ze dan, was de vriendin van keizer Frans Jozef – de op één na laatste keizer van het Habsburgse Rijk, die bijna zeventig jaar regeerde. Schratt was een actrice, die weleens in het Burgtheater speelde. De keizer bewonderde haar. Omdat Sisi, de keizerin, zelden in Wenen was, was de oude keizer eenzaam. Het was Sisi’s idee dat Katharina Schratt hem gezelschap zou houden. Sisi koos de actrice zelf uit voor haar man. Schratt las de keizer voor en wandelde met hem in het park. Ze kocht een kachelkje voor hem omdat het zo koud was in zijn werkkamer. Historici zijn er nog altijd niet uit of ze een platonische relatie hadden of een amoureuze. Er is een hardnekkig gerucht dat de keizer zo aan Schratt gehecht raakte, dat hij na de moord op Sisi in het geheim met haar trouwde. Daar is geen bewijs voor. Wat wel zeker is: de actrice werd hier, aan dit plantsoentje in Hietzing, ondergebracht. Het plantsoentje – mijn plantsoentje nu – ligt naast het Schönbrunnpaleis, het zomerverblijf van de keizer. Van hieruit kon Schratt ongezien via een zijingang het paleispark in gesmokkeld worden, langs de prachtige hoge kas met tropische planten, langs de oudste dierentuin van Europa. Kennelijk zocht ze hem bijna elke dag op.

Net als ik eindelijk heb uitgevonden wie zij is, zet de gemeente een lelijk bord in het plantsoen met haar naam erop en wie ze is. En plotseling heet het plantsoen ‘park’.

Naast het oude huis van Schratt staat een groot, okergeel huis met een bordes en een trap die naar twee kanten naar beneden leidt. Als het donker is, zie je op de eerste verdieping kroonluchters fonkelen. Er komen soms oude mensen uit dit huis en soms jonge, met kinderwagens. Type loden jas en geruite broek. Dit is het familie-huis van de Esterhazy’s, waar al meer dan tweehonderd jaar meerdere generaties in wonen. Samen. Alsof er nooit iets veranderd is. Ooit maakten zij deel uit van de keizerlijke hofhouding en sindsdien zijn ze nooit meer weggegaan.

Hietzing ligt aan de zuidkant van de stad. Nu komt de metro er en is het deel geworden van een stad van bijna twee miljoen mensen. Maar vroeger was Hietzing een dorp buiten de stad. De keizer woonde in de Hofburg, in het centrum van Wenen. Het Schönbrunn was zijn zomerverblijf. Voor Frans Jozef was het lange tijd de enige plek in Wenen waar hij zijn echtgenote kon zien. Sisi kwam uit Beieren. De pedante Weners vonden haar een lompe boeren-trien. Jarenlang probeerde Sisi hen te plezieren. Ze deed haar best om steeds mooier te worden. Ze werd ook alsmar dunner. Ze wilde dat de mensen trots op haar waren. Een van de meest intrigerende plekken in het Schönbrunnpaleis is haar fitnesskamer, met rekstokken en een bok van hout met leer. Tegen de tijd dat ze bijna niets meer woog en waarschijnlijk zwaar anorectisch was, gaf ze het op en ging ze reizen. Om die reden zat Sisi meestal in het buitenland. Ze verbleef vaak in Griekenland en Hongarije. En soms in Engeland, waar ze paardreed. Als ze al richting Wenen kwam – wat ze zelden deed – ging ze niet verder dan het Schönbrunnpaleis. Ze weigerde verder de stad in te gaan. Als de keizer zijn vrouw wilde zien, moest

hij dus met zijn gevolg haar kant op. Dan verplaatste de hele hofhouding zich per trein. Er is een speciaal stationnetje voor hem vlak bij het Schönbrunn, ontworpen door Otto Wagner, de man die veel Weense metrostations heeft gemaakt. In 2014 is het prachtig opgeknaapt.

Tegenwoordig is het Schönbrunn de grootste toeristische attractie van Oostenrijk. Bussen vol Chinezen versperren er de weg. In de museumwinkel kopen toeristen mokken, sleutelhangers en chocolaatjes met Sisi erop. Dezelfde Sisi die ze nooit konden uitstaan. Europa, eenheidsworst? Ik dacht het niet.

Wij wonen vlak bij de zijingang van het paleispark die Katharina Schratt gebruikte om de keizer te zien. Aan de rustige kant, ver van de toeristenbussen. De kant waar de gegoede families die voor de keizer werkten huizen bouwden voor zichzelf.

In zo'n huis wonen wij ook. Geel, breed en in U-vorm. In die U is een tuin. Wij wonen op de eerste verdieping, in een van de armen van de U. Vroeger gaven de eigenaars, die beneden woonden, hierboven recepties en ontvangsten. De kamers zijn in serie geschakeld. Je opent de dubbele, witgeverfde deuren en loopt van de ene kamer

de andere in. Daar open je weer andere deuren naar de volgende kamer. Zonder gang.

Dit huis is charmant. Oud krakend parket, dubbele ramen met antieke ijzeren hendels, bollige balkonnetjes. Maar hoe richt je de kamers zo in dat niet iedereen constant door andermans slaapkamer moet?

Alleen de keuken is een ondergeschoven kind. Die is er later in gemaakt. Jarentachtigkeukenkastjes, een beetje prutserig. Vroeger woonde er maar één familie in het huis. Er was maar één keuken, ook beneden. Het personeel droeg schalen en borden de trap op en af.

Dit is een Habsburgs huis, een biedermeierhuis. De eigenaar woont beneden. Ik schat haar midden dertig. Ze heeft drie kleine kinderen. Haar overgrootvader werkte voor de keizer, haar man is een Duitse prins. Adellijke titels zijn in Oostenrijk afgeschaft na de in-

eenstorting van het Habsburgse Rijk in 1918. Bovendien mag niemand zich tot op de dag van vandaag *von* dit of *von* dat noemen. Zelfs echte Habsburgers niet, die direct van de keizerlijke familie afstammen. Tegelijkertijd zijn Oostenrijkers dol op titels. Dus als buurtgenoten ons – complete leken van de andere kant van Europa – uitleggen wie wie is, krijg je vaak eerst de titels en dan de rest van het verhaal.

Wenen is al eeuwenlang dé klassiekemuziekstad van Europa. Het heeft de beste concertzalen. Een van de weinige operahuizen ter wereld die niet ‘modern’ hoeft te doen om een ‘breder publiek aan te spreken’, is de Weense Staatsopera. Met de klassieke programmering zit de zaal elke dag vol. Het wemelt in de stad van de muzikanten en ensembles. Als je ze wilt huren, is dat relatief goedkoop. Een van de nazaten van de oude Habsburgers geeft elk jaar een concert in zijn huis, met een strijkenensemble op een podium. Na afloop van het huisconcert staat er iemand op die de ‘graaf en gravin’ bedankt dat ze de familietraditie in ere houden en hun huis ter beschikking stellen.

Ik vroeg eens iemand wat er zou gebeuren als ze die titels niet zouden gebruiken. Ondenkbaar, zei hij. ‘Dat is het eind van die concerten.’

Een van onze burens nodigt op een vrijdagavond wat mensen uit. Onze benedenburens zijn niet uitgenodigd. Ik zoek daar niets achter, waarom zou ik. Maar iemand voelt zich verplicht om te verduidelijken: ‘Ze laten zich erop voorstaan dat zij dichterbij de keizer stonden dan anderen.’ Zo werkt het in Wenen, honderd jaar na dato, nog altijd.

Mijn gezin en ik hebben vijf jaar in Brussel gewoond, tropenjaren waarin ik verslag deed van de bankencrisis en de eurocrisis. Het is een compleet andere wereld, en politiek gezien het centrum van Europa. Maar geografisch is Wenen het centrum van Europa, niet Brussel. Sinds de grote uitbreiding in 2004, toen tien nieuwe landen lid werden van de Europese Unie, ligt het hart van Europa ergens tussen München, Praag en Wenen. In het oude Habsburgse

Rijk. Aangezien ik vooral over Europa schrijf, is Wenen geen slechte plek om neer te strijken. Niet alleen is dit een andere uithoek van Europa, met een totaal ander perspectief, maar ook heeft het leven een ander ritme. In de oude Weense koffiehuzen zie je bijna niemand op zijn iPad, ook jongeren niet. Iedereen leest papieren kranten of praat met elkaar. Buitenlandse kranten worden hier niet of nauwelijks bezorgd. En die paar die er wel worden bezorgd, arriveren zelden voor lunchtijd. Mensen lezen hier de krant van gisteren.

Ik doe hetzelfde: ik lees de krant van gisteren. Omdat je veel van het nieuws al kent, lees je heel andere artikelen. Daardoor verandert je perspectief. Ook dit is het directe effect van een verhuizing binnen Europa. Ik kan het iedereen die bang is om zijn cultuur 'kwijt te raken' in de Europese Unie van harte aanraden.

II

Ik lees de kranten van gisteren in een Habsburgs huis, ik heb Habsburgse burens die Habsburgse kleren dragen (inclusief dirndls en lederhosen) en Habsburgse dingen eten als *Tafelspitz* (rundvlees dat heel lang in bouillon is gekookt). Maar ik weet niets van het Habsburgse Rijk. Helemaal niets.

Op school leerden wij, Nederlandse kinderen van de jaren zeventig, alles over Willem van Oranje, de Spaanse overheersing, de Tweede Wereldoorlog en de trans-Atlantische relaties. Geschiedenis wordt in elk land anders onderwezen. Mijn kinderen hebben altijd op Franse scholen gezeten. Hun geschiedenisboeken gingen over de Zonnekoning en de revolutie van 1789. Ze leerden ook meer over de Europese integratie dan wij ooit deden. Zij weten wat het verschil is tussen de Europese Raad en de Europese Commissie. Die dingen leerde ik pas toen ik in Brussel ging werken.

Ik schrijf al twintig jaar over Europa. Ik heb in allerlei Europese landen gewoond – in de Europese Unie, en erbuiten. Ik reis veel in Europa. Dat heeft me één ding geleerd: elk land heeft een andere ge-

schiedenis, andere belangen, andere wensen en andere taboes. Dat was vroeger zo, en zo is het nog steeds. Daarom maken ze vaak ruzie. Vroeger liepen die ruzies eens in de zoveel tijd uit de hand. Dan kwam er oorlog. Na de twee wereldoorlogen besloten Europese landen om te proberen voortaan niet meer met munitie te schieten maar met woorden. Daar is Brussel voor uitgevonden.

Het feit dat ze nog steeds over alles ruziemaken, is normaal. Het bewijst dat de EU nog steeds even nodig is als destijds, aan het begin van de jaren vijftig.

Europa begrijpen is voor een groot deel: de lidstaten begrijpen. Waar komen ze vandaan? Wat is hun geschiedenis? Hun ballast? Anders begrijp je hun gedragingen niet en weet je niet waar hun rode lijnen liggen. En als je dat niet weet, begrijp je ook niet waar de gevechten in Brussel om draaien.

Als je wilt weten waarom Oostenrijk zo pro-Russisch is, zo mordicus tegen kernenergie, en waarom het zo sterk op de Balkan en Oekraïne gericht is, moet je in het verleden duiken. En het verleden betekent hier voor een heel belangrijk deel: het Habsburgse verleden.

Het Habsburgse verleden is overal, en niet alleen aan het Katharina Schratt-plantsoen. Tot op de dag van vandaag moeten voorstellingen in de Staatsopera voor tien uur 's avonds afgelopen zijn. De opera werd gebouwd voor keizer Frans Jozef, en die vond het om tien uur welletjes. In haast elk Weens café kun je *Kaiserschmarrn* bestellen, brokken van een dikke pannenkoek met krenten. Als er restjes pannenkoek waren in de keizerlijke keuken, at Frans Jozef die graag – met pruimencompote erbij en poedersuiker erop. Of dit verhaal klopt weet ik niet, maar zo worden de Kaiserschmarrn nog opgediend: met pruimen, poedersuiker en de bijbehorende legende. Soms ging ik in het weekend met de kinderen naar het Schönbrunnpark om ze te eten. In een hoek van het park, bij een groot gazon waar de eekhoorns uit je hand eten, staat een eenvoudig houten paviljoen. Vroeger zat hier de keizerlijke kinderopvang in. Tegenwoordig is het een café.